

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2021-6

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2021

Бош муҳаррир:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Таҳрир ҳайати:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Абдуллаев Баҳром Исмоилович, ф-м.ф.д.

Абдуллаев Равшан Бабажонови, тиб.ф.д., проф.

Абдуҳалимов Баҳром Абдурахимович, т.ф.д., проф.

Аимбетов Нагмет Каллиевич, и.ф.д., акад.

Бабаджанов Хушнот, ф.ф.н., проф.

Давлетов Санжар Ражабович, тар.ф.д.

Дурдиева Гавҳар Салаевна, арх.ф.д.

Дўсчанов Бахтиёр, тиб.ф.д., проф.

Ибрагимов Бахтиёр Тўлаганович, к.ф.д., акад.

Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, ф.ф.н., доц.

Кадиров Шавкат Юлдашевич, қ/х.ф.н.

Қутлиев Учқун Отобоевич, ф-м.ф.д.

Ламерс Жон, қ/х.ф.д., проф.

Майкл С. Энжел, б.ф.д., проф.

Мирзаев Сирожиддин Зайниевич, ф-м.ф.д., проф.

Рахимов Раҳим Атажанович, т.ф.д., проф.

Рўзибоев Рашид Юсупович, тиб.ф.д., проф.

Рўзимбоев Сапарбой, ф.ф.д., проф.

Рўзметов Бахтияр, и.ф.д., проф.

Садуллаев Азимбой, ф-м.ф.д., акад.

Салаев Санъатбек Комилович, и.ф.д., проф.

Сирожов Ойбек Очилович, с.ф.д., проф.

Сотипов Гойипназар, қ/х.ф.д., проф.

Тожибаев Комилжон Шаробитдинович, б.ф.д., академик

Холматов Бахтиёр Рустамович, б.ф.д.

Чўпонов Отаназар Отожонови, ф.ф.д., доц.

Шакарбоев Эркин Бердикулович, б.ф.д., проф.

Эрматова Жамила Исмаиловна, ф.ф.н., доц.

Эшчанов Рузумбой Абдуллаевич, б.ф.д., доц.

Ўразбоев Ғайрат Ўразалиевич, ф-м.ф.д.

Ўрозбоев Абдулла Дурдиевич, ф.ф.д.

Ҳажиева Мақсуда Султоновна, фал.ф.д.

Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№6 (77), Хоразм Маъмун академияси, 2021 й. – 314 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси минтақавий бўлими – Хоразм Маъмун академияси

tahlili	212
Абдуллаев А.Ў. Рамзлар таснифига доир	212
Абдуллаева Ш.Н. Замонавий тилшуносликдаги терминологик тушунча ва илмий мулоҳазалар	214
Абдупаттоев М. Поэтик нутқнинг семантик-структур хусусиятлари	217
Адизова О.И. Азиз Қаюмовнинг илмий-биографик асарларида ижодкорнинг тадқиқотчилик маҳорати хусусида	220
Алимарданова М.А. Когнитивные принципы стилистических приёмов в художественном тексте	222
Аҳмаджонова О. Бадиий асарда портрет яратишнинг ўзига хос усуллари	224
Бозорова М.А. Обучение словообразования как предмет лингвистики	226
Бурханова М. Тилнинг новербал системаси ва терминологик структура	228
Ғаниев Ф.З. Масал жанрининг ривожланишида эзоп ижодининг ўрни	230
Жўраева Г. Истиклол даври болалар ҳажвий шеърлятида лирик субъект ва кечинма табиатининг янгиланиш омиллари	232
Жўраева М.Ю. “Гул ва Санобар” достони ҳақида баъзи қайдлар	235
Матёқубова Т.Р. Фалсафий мушоҳадакорлик ва ифода услуби	238
Нуритдинова Р.Н. Социоллингвистиканинг тадқиқот усуллари	240
Отажанова М. Нодир Норматов ҳикояларида мифологизмлар	241
Попов Д.В. Эмоционально-оценочная лексика сочинений Ивана Грозного	245
Расулова З.Ж. Ўзбек халқ эртақларида “Учар гилам” образининг бадиий вазифалари	248
Рахимов Х.Т. О некоторых тенденциях функционирования германизмов в современном узбекском языке	250
Рахмонқулова Д.М. Терминология тилшуносликнинг алоҳида соҳаси сифатида	252
Рузиева К.Я. Методические аспекты преподавания немецкого языка	255
Рўзимбоев С.Р., Абдуллаева Б.Қ. Қисса - достонлар ва ёзма адабиёт	257
Салимова Д.А. Ойдин Ҳожиева шеърляти бадиий жозибадорлиги	260
Сапаева Р.Б. Фраземаларда инсон ва табиат муносабатлари инъикоси	262
Сариев А.Б. Методика обучения речи студентов с использованием русско-узбекского словаря глагольной сочетаемости	264
Тиблов Е.Ю. Анализ творчества поэтов русского «андеграунда» второй половины XX столетия	267
Турдалиева Д.С. Нутқий прагматиканинг айрим хусусиятлари ҳақида мулоҳазалар	268
Турсунова Ф.Ғ. Баёнда овозли (ташки) ва овозсиз (ички) монологдан фойдаланиш	271
Умбетова Н.Ж. Семантический анализ глагольной лексики в поэтическом тексте О.О. Сулейменова	273
Хамидова Ю.Д. Электрон оммавий ахборот воситалари тилининг ўзига хос хусусиятлари	275
Хикматова М.Н., Зарипова Р.И. Халқ оғзаки ижоди намуналарини таржима қилишдаги муаммолар	277
Холматов Д.А. Мавлоно Румий асарларида комил инсон ғояси ва унинг ўзбек мумтоз тасаввуфий адабиётидаги ўрни	281
Шарафиддинова Н.Х. Прозада ритм	284
Шарафутдинова Н.Х. Абдулла Ориповнинг “Жаннатга йўл” достони қофия системасида диний-мифологик лексика	286
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
Abduganiyev N.N., Abduganiyeva G.S., Mirzayeva G.S. Teaching skills	289
Azizova M.A. Formation of cognitive competence of students in the teaching English language	290
Dehqonova S. Innovative educational technologies in the educational process	292
Kiyamova S.Ya. Pedagogical interaction of the teacher and student in the lesson of English language	293
Mirzaxolov H. Globallashuv jarayonida mafkuraviy faoliyatni takomillashtirish zarurati	295
Nishonov U.I. Features and problems of science development in Uzbekistan	296
Numonjonov Sh.D. Teacher’s pedagogical skills in ensuring the quality of education	298
Rakhmonov D.Kh. Modern teaching methods	299
Sharipov G.K. Learning and objectives of teaching methods	301
Аллабердиева К.Х. Мактабгача катта ёшдаги болаларнинг ижодий фаоллиги ва креативлиги	302
Муратова Г.К. Инновации в преподавании языков	304
Парпиева М.М. Электронный учебник как средство повышения качества обучения русскому языку в техническом ВУЗе	306
Саитқосимов А., Бобоқулов Қ. Миллий мусиқа санъатининг инсон маънавий дунёқарашини шакллантиришдаги ўрни	308
Султанов З.С. Особенности проведения занятий по физическому образованию в школе	310
Умарова Ф.Н. Развитие коммуникативной компетенции у студентов технического вуза в условиях кредитно-модульной системы	312

Жумладан, глобал тармоқнинг муҳим функцияси албатта коммуникатив функциядан иборат. Глобал тармоқ учун коммуникатив функциянинг хусусий турлари – фатик (алоқаларни ўрнатувчи) тури ҳам ҳосилдир. Чиндан ҳам, глобал тармоқ ҳам коммуникация, ҳам ҳудуд жиҳатидан бир биридан узок бўлган шахслар ўртасида бирламчи алоқани йўлга қўйиш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Глобал тармоқ таъсирида тил билан рўй бераётган ҳодиса мисолида кам деганда иккита тенденцияни кўриш мумкин.

Тил соҳасида кузатилаётган глобал тармоқ ҳодисаларини аниқ тарифлаш учун умуман интернет тили эмас, балки интернет жанрлари тилидан келиб чиқиш лозим.

Шундай қилиб, Интернет муракаб социотехник тизим бўлиб, узлуксиз ишлаб, доимий равишда ўзгариб туради. Тизимли ёндашувга кўра бу қадар муракаб объектни тегишлича тарифлаш учун уни янада кенгроқ тизим доирасида кўриб чиқиш керак ва парадигмал оператор ёки тадқиқот парадигмасининг функционал имкониятларини кенгайтириш лозим, шу мақсадда бошқа фанлардан қўшимча ахборотларни жалб этиш лозим. Шунини таъкидлашимиз керакки, бунда ҳар бир фан ўзининг ички тузилиши ва асосий постулатларини сақлаб қолиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Атабекова А.А. Лингвистический дизайн WEB-страниц (сопоставительный анализ языкового оформления англо- и русскоязычных WEB-страниц). – М.: Изд-во РУДН, 2003.
2. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках. Дис. ... канд. филол. наук. – Астрахань, 2001.
3. Кондрашов П. Е. Компьютерный дискурс: социолингвистический аспект: Дисс. . канд. филол. наук. - Краснодар, 2004.
4. Леонтович О. А. Компьютерный дискурс: языковая личность в виртуальном мире // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград: Перемена, 2000.
5. Иванов Л. Ю. Язык в электронных средствах коммуникации // Культура русской речи. – М.: Флинта – Наука, 2003.
6. Слюсарева Н.А. Функции языка//Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1990. - С. 564-565.
7. Danet, B., Herring S. The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online (Eds.) - New York: Oxford University Press, 2007.
8. Collot, M., Belmore, N., Electronic Language: A New Variety of English // Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspective. - Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1996.
9. Yates, S. T., Oral and Written Linguistics Aspects of Computer Conferencing: A Corpus Based Study // Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspective. - Amsterdam: John Benjamins Publishing, - 1996.

УЎК 82-62

ХАЛҚ ОГЪЗАКИ ИЖОДИ НАМУНАЛАРИНИ ТАРЖИМА ҚИЛИШДАГИ МУАММОЛАР

М.Н. Хикматова, кафедра мудири, Бухоро Давлат Университети, Бухоро

Р.И. Зарипова, ўқитувчи, Бухоро Давлат Университети, Бухоро

Аннотация. Мақол халқ орасида кун сайин тузилиб турганидек, ота-боболар сўзи сифатида авлодлардан –авлодларга мерос бўлиб ўтади. Бу меросни халқ кўз қорачиғидай асрайди.

Мақол халқнинг панд-насиҳати, маънавий ахлоқий хулосаси, халқ миллий руҳининг аксидир. Мақол халқ идрокининг маъсули, унинг ҳукми, кўп асрлик мажмуи, турмушдаги турли воқеа –ҳодисаларга муносабатининг ифодасидир. Мақол кундалик ҳаётда кишиларнинг бир-бирлари билан муомаласида бўлиши жараёнида тузилади. Мақоллар борки, “ширин” панд-насиҳат қилади, ақл ўргатади, мард ва ботир бўлишига даъват этади. Мақоллар борки, “аччиқ” –айбингизни дангал юзингизга айтади.

Ҳамма халқ мақолларида, қандайдир умумийлик бор, маъноси бир хил, аммо сўзлари ҳар хил, ўз муҳитига мосланган.

Мақолларда шакл ичхчамлиги, сўзларнинг келиши ва аллитерация, қарама-қарши сўзларнинг бирикishi ҳам мақолларнинг шакл хусусиятига хос белгилардандир. “Ой тунда керак, ақл кунда керак”, “кун кўрмаган кун кўрса, кундуз кун чироқ ёқар” –to be on the horse. Маталларни мақоллардан фарқлаш керак. Идиомалар таркибидаги ҳозир ишлатилмайдиган, маъноси кўпчиликка маълум бўлмаган, аллақачонлар истеъмолдан чиқиб кетган сўзларнинг ёхуд эски грамматик шаклларини сақлаиб қолганлиги, жуда қадим замонларда маишур бўлган афсоналарнинг мазмунан келиб чиққанлиги, кўпгина идиомаларнинг диний мазмунда бўлиши тарихий воқеаларни акс эттириши ҳамда яхлит ва ичхчам шаклда бўлиши уларнинг барқарорлигини исботлайди.

Калит сўзлар: Матал, мақол, идиома, бирикма, маъно,грамматик шакл, мажозий маъно, образ, таржима методларини, таржима, фразеология

Аннотация. Поскольку пословица рождается среди людей, она передаётся из поколения в поколение как слово предков. Пословица –это наставление народа, духовно-нравственный вывод, отражение национального духа народа.

Каждая пословица имеет свои особенности с точки зрения смысла, формы и стилистической функции. В пословицах лаконичность формы, возникновение и аллитерация слов, сочетание противоположных слов также являются характерными чертами формы пословиц.

Пословиц не выражается всей мыли, но указывает на нее. Тот факт, что идиомы содержат слова, которые больше не используются, значения которых не известны широкой публике, которые уже устарились или утратили свои старые грамматические формы, содержание мифов, которые были популярны в древние времена, и религиозное содержание многих идиом отражают исторические события.

Ключевые слова: Пословица, пословица, идиома, составное, значение, грамматическая форма, переносное значение, образ, перевод.

Abstract. As the proverb is born among the people, it is passed down from generation to generation as the word of the ancestors. The people cherish this heritage like the apple of their eye.

The proverb is the admonition of the people, the spiritual and the people, the spirit of the people. The proverb is a product of the people's perception, its judgment, a cents in life. Proverbs are born in the process of their attitude to various events in life. Each proverb has its own characteristics in terms of meaning, from and stylistic function. In proverbs, the conciseness of the form, the occurrence and alliteration of words that are no longer used, whose meanings are not known to the public, that are already obsolete, or that have lost their old grammatical forms, the content of religious content of many idioms reflect historical events

Key words: Proverb, proverb, idiom, compound, meaning, grammatical form, figurative meaning, image, translation techniques, translation.

Маталларни мақоллардан фарқлаш керак. Матал айтилмоқчи бўлган фикрни бирор восита орқали ифодаловчи кўчма маъноли содда жумла бўлиб, унда хулоса бўлмайди, балки унинг ўзи билан хулоса чиқариш учун хизмат қилади. Матал фикрни тугал баён қилмай, балки унга ишора қилади.

Матал “у ақли паст” дейиш ўрнига “унинг бир қайнови паст” дейди. “Улар бир-бирига жуда ўхшайди” дейиш ўрнига –“улар бир олманинг икки палласи” деб атайди. Буларни эса мақол деб бўлмайди.

“Идиома” (юнонча *idioma* –ўзига хос ибора). У муайян тилга хос, унга ўзлашиб кетган ва бошқа тилга сўзма-сўз таржима қилиб бўлмайдиган ўзига хос ибораси сифатида таърифланади.

Идиомаларнинг белгилари куйидагича:

1. Бирикманинг барқарорлиги.

Идиомалар таркибидаги ҳозир ишлатилмайдиган, маъноси кўпчиликка маълум бўлмаган, аллақачонлар истеъмолдан чиқиб кетган сўзларнинг ёхуд эски грамматик шакллари сақланиб қолганлиги, жуда қадим замонларда машҳур бўлган афсоналарнинг мазмунан келиб чиққанлиги, кўпгина идиомаларнинг диний мазмунда бўлиши тарихий воқеаларни акс эттириш ҳамда яхлит ва ихчам шаклда бўлиш уларнинг барқарорлигини исботлайди.

2. Бирикманинг мажозий маъноли эканлиги. Масалан, “оёқ узатмоқ” бирикмаси кишининг вафот қилганлигини билдирар экан, демак, бу маънонинг таркибидаги сўзларнинг мазмунидан келиб чиқаётганлигидан эмас, балки шу бирикманинг кўчма маънода ишлатилаётганидан деб билмоқ керак. Зотан, у тўғри маънода ҳам қўлланиши мумкин. Бу идиома инглиз, рус ва ўзбек тилларида бир неча хил бирикмалар билан берилади, биз фақат инглизчасини бериш билан кифояланамиз.

1. breathe one's last
2. go west
3. drop dead
4. go the way of all fresh

Демак “ўлмоқ” маъноси етгита бирикмада берилаётир, бошқа тилларда ҳам бу ибора кўп бўлиши, кўп синоними бўлиши мумкин. Идиоматик ибораларни мақол билан қилинса, унинг ўзига хос томонлари очикроқ кўринади:

1. мақол –образли мазмунга эга бўлган гапдир, уни синтактик жиҳатдан булақларга ажратиб бўлмайди. Масалан, “тиғ яраси тузалар, тил яраси тузалмас” мақолини синтактик таҳлил қилайлик. Бунда эга ва кесим мавжуд бўлган икки гап бор: 1-тиғ яраси тузалар –тиғ яраси –эга, тузалар –кесим. 2 –тил яраси тузалмас. Тил яраси –эга, тузалмас –кесим. Аммо “қўлтиғидан тарвузи тушди” идиомасини бундай таҳлил қилиб бўлмайди. Юзаки қараганда: тарвузи –эга, тушди –кесим, қўлтиғидан –тўлдирувчи. Бу нотўғри таҳлил саволнинг ўзи ноўринлидир. –Қўлтиғидан нимаси тушди? –деган саволга “тарвузи тушди” деб жавоб беришга тўғри келади. Холбуки бу шундай идиомаларки, унда одамнинг қўлтиғидан фақат тарвузи (қовуни ёки ошқовоғи эмас) тушади. Бошқача айтганда, идиома бўлақларга ажралмайдиган яхлит бирикмадир.

2. Мақол ва идиома мазмуни бир-биридан фарқ қилади. Чунончи, мақол турмушда синалган, маълум эзгу тугал, умумий маъно англатувчи, ихчам бир шаклга кириб қолган халқ ҳикмати бўлса, идиома фақат кўчма маънода ишлатиладиган барқарор сўз бирикмасидир.

Масалан:

Мақоллар:

Every country has its customs
An Englishman's home is his castle

Идиомалар:

to burn with silver spoon in one's mouth
to be fed to the teeth

Жонли тилда мақол, матал ва идиомалар бир-биридан фарқ қилинмай қисқача “мақол” деб юритилади. Илмий тилда уларни бирлаштириб, бирикмалардан тортиб мақол, матала ва идиомаларни, фразеология деб атайдилар яъни бир сўздан ташқари бошқа элемент бирикмада бўлса, фраза ясага –улар ҳаммаси фразеология деб юритилади.

Уларнинг келиб чиқиши ҳақида ҳам тарихи тўғрисида ҳам юқорида тўхталдик. Дарҳақиқат, олимларнинг кўрсатишича тиллардан тилларга фақат айрим сўз ва терминларгина эм ас, балки кўпгина мақол, матал ва идиоматик иборалар ҳам таржима туфайли аста-секин кириб келар экан.

Ўзбек тилига ҳам рус тилидан ва у орқали дунёдаги бошқа тиллардан аниқ таржима натижасида “пир ғалабаси”, “ахил товони”, “прометей олови”, “америка очмоқ”, “хитой девори”, “бўридан эшаги”, “хусумат олмаси”, “ғалвир билан сув ташимоқ”, “ховончада сув янчмоқ”, “бармоқ орасидан қарамоқ”, “қизил ип бўлиб ўтмоқ” каби ўнлаб идиоматик иборалар аста-секин кириб келди ва кириб келмоқда [1].

Инглиз ва ўзбек тилларидаги мақол, матал хикматли суз ва идиомаларни (умумий қилиб “мақол” деб атадик) қиёслашда шу нарсалар аниқ бўлдики, ҳар бир халқ ўз муҳити, ўз халқи, психологияси тириклиги кабилар асосида ўз маъноларини яратганлар. Уларнинг баъзи бирикмалари (фразеологияда энг кичик фраза) сўзма-сўз ҳам ўзбек тилидаги ибора ёки эркин сўз бирикмаларига тўғри келар экан:

To have a rest –дам олмоқ

To have a shave –соқол олмоқ

To make friends –дўстлашмоқ

Лекин баъзи бирикмаларни сўзма-сўз тушунсак, маъноси бошқача бўлади, тушунарли бўлмайди:

1. to turn over a new leaf –сўзма-сўз “янги варақ ағдармоқ”, унинг асл маъноси эса “янги турмуш бошламоқ”.

2. to take the bull by the horn –он взял быка за рога –сўзма-сўз –“хўкиз шохидан ушлади” асл маъноси эса –“энг зарур ишни бажаради”.

3. to show the white heather –показать белоеперо, сўзма-сўз “оқ парни кўрсатмоқ” асл маъноси “кўрқмоқ”

Демак, инглиз тилидаги мақоллар ўзбек тилидаги мақоллар билан сўзма-сўз тўғри келадиганлари ва сўзма-сўз тўғри келмайдиганлари мавжуд. Уларни тушуниш учун (бошқа тилда) ўз тилидан табиий жаранглайдиган, асосан маъноси тўғри келадиган эквивалентлар топиш керак.

Бунинг учун тадқиқотчи ҳар икки тилни яхши билиши ва ҳаёт тажрибасига ҳам эга бўлиши керак экан. Мақолларни таржима қилишда таржима назарияси асосчиларидан бири машҳур олим А.В. Федоров “Таржима назариясига кириш” номли асарида мақол ва маталларни рус тилига таржима қилишнинг куйидаги усулларини кўрсатади:

1. Мақол ва маталларни таркибидаги сўзларнинг моддий маъносини айнан сақлаган ҳолда – аниқ таржима қилиш.

2. Асл нусхадаги мақол, матал ва фразеологик оборотлар таркибидаги сўзларнинг моддий мазмунини ёки шаклини бир мунча ўзгартириб таржима қилиш.

Ўзбекча –русча луғатда “Кўр ҳассасини бир марта йўқотади” маталига “Сапер ошибается один раз” матали муқобил қилиб кўрсатилган (233-бет).

Ваҳоланки, тузилиши жуда ўхшаш бўлган бу икки бирикманинг маъноси бир-бирига зид, “ҳассасини бир марта йўқотган шундан кейин эҳтиёткор бўлади, аммо бир марта хатога йўл қўйган сапернинг ўз хатосини тузатиб, эҳтиёткор бўлиш мумкин эмас-унинг хатоси ўлим билан баробар. Шунинг учун бу икки бирикма бир-бирига сохта эквивалентдир.

Шунингдек, ўзбекча онасини учқўрғондан кўрсатмоқ” идиомаси русча “показать кузькину мать” идиомасининг сохта эквивалентидир.

Нутқимизда бадиий асарлардан кириб келган қисқа цитаталар, образли иборалар афсоналарда ва бадиий асарларда тасвирланган, сўнг халқ тилида кўчма маънода ўзлашиб кетган образларнинг номлари масалан, Афанди, Алдаркўса, Рустами Достон, Ёсуман кампир, Хлестаков ва бошқалар тарихий шахслар номидан айтилган қисқа, ихчам тарифлар “қанотли сўзлар” деб аталади. Манбалардан олинмай, турмушда тилда сингиб кетган ҳар хил образли иборалар, турли касб-хунар атамалари ҳам “қанотли сўзлар” деб юритилади.

Хикматли сўзлар.

Масалан, Art is long life is short . Век живи, век учись. Бешиқдан қабргача илм изла. A tree is known by its fruit. От яблони яблоко, от ели шишка. Дарахт меваси ўз остига тушади. A good name is better than a gold. Олтин олма дуо ол, дуо олтин эмасми.

Буларда халқимизнинг дунёқараши жамиятга бўлган муносабати ва ахлоқий нормаси ўз ифодасини топган.

1. Curses like chickens come home to roost. Бировга чоқ қазима, ўзинг йиқиласан.

2. Good health is above wealth. Саломатлик туман бойлик.

3. It is an ill wind that blows nobody good. Яхшилиқ қурбонсиз бўлмайди.

4. A friend in need is a friend in deed. Дўст бошга кулфат тушганда билинади каби мақолларда халқ оммасининг маънавий қиёфаси, идеали, орзу-умиди, интилишлари ҳақида юритган мулоҳазаларини

синтез, ҳаёт тажрибаларининг умумлашма ифодасигина бўлмай ҳақиқатнинг образли ифодасидир.

Мақол мантикий мулоҳаза намунаси бўлиб, одоб ва ахлоқ қоидаларини жамулжам этган доно гап.

Мақол доно халқ ифодалаган қисқа ҳикматли сўздир ёки чуқур маъноли иборадир. Мақол нутқда кенг қўлланувчи барқарор шаклга эга бўлган фольклор ибодидир. Мақолда ортиқча сўз ва жумла бўлмайди. Мақоллар тўғри ва кўчма маънога эга бўлади. Масалан, “Темирни қизигида бос” – “strike while iron is hot” мақоли тўғри маънода ҳам, кўчма маънода ҳам қўлланади. Тўғри маънода – чўзиш ёки юпка қилиш, умуман турли шаклга солиш учун темирни чўғдек қизариб турган вақтда уриш (босиш) керак деган маънода ишлатилади.

Кўчма маънода эса ҳар бир ишни ўз вақтида қилиш керак деган маънони ифодалайди.

1. First think then speak. Аввал ўйла кейин сўйла.
2. Many a true word is spoken in jest. Ҳазилнинг таги зил, ҳазилда ҳам ҳақиқат бор.
3. Look before you leap. Етти ўлчаб бир кес.

Юқоридаги ва шунга ўхшаш мақоллар нутқ жараёнида у ёки бу вазият муносабати билан фикрни лўнда, образли тарзда ифодалашда жуда ҳам қўл келади. Шунинг учун ҳам мақол бадиий асарда кўп ишлатилади.

Мақолларда ҳаётий воқеаларнинг моҳияти, ибратли фикр ихчам аниқ тарзда ифодаланганлиги учун бу хусусият уларни поэтик тузилишида яққол акс эттирида. Мақоллар шаклан икки хил бўлади:

а) насрий мақоллар.

Better late than never.

Ҳеч бўлмагандан кеч бўлгани яхши.

A good book is a good friend

Китоб – яхши дўст.

б) шеърий мақоллар:

Every time I come to town.

The boys keep kicking my dog around.

Makes no difference if he is a hound.

The got to quit kicking my dog around.

Элга берсанг ошингни .

Эрлар силар бошингни

Итга берсанг ошингни

Итлар ғажир бошингни.

Мақоллар икки хил йўл билан юзага келади:

а) халқнинг кўп асрлик ижтимоий –иқтисодий, ижтимоий –сиёсий тажрибалари, кузатишлари асосида масалан, 1. Lost time never found. Вақтинг кетди, бахтинг кетди.

2. Better a glorious death than a shameful life –номус ўлимдан қаттиқ ёки жонингни фидо қилсанг қил, номусингни фидо қилма.

3. Catch the bear before you sell his skin. Жўжани кузда сананг.

4. Cut your coat according to your cloth. Кўрпанга қараб оёқ узат.

б) у ёки бу шоир ёки ёзувчилар ижодидаги ибратли фикрларнинг халқ орасида тарқалиши ва оммалашishi асосида:

1. Empty vessels make the greatest noise.

Аравани қуруқ оли қочади.

2. Enough is as good as a feast.

Оз бўлсину, соз бўлсин.

3. Diamond out diamond.

Аччиқни аччиқ кесади.

Ижтимоий ҳаётининг ривожланиши, сиёсий тузумнинг характери мақолларнинг юзага келиши ва қўлланишига ҳам таъсир этади. Шунинг учун асрлар давомида яратилган мақолларнинг кўпчилиги асл маъносини сақлаган ҳолда инсонни ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, дўстлик, ахлоқ ва одобларини камол топтириш учун хизмат қилмоқда.

Масалан:

1. No pains, no gains. Меҳнатсиз роҳат бўлмас.

2. Calamity is man's true touchstone. Дўст кулфатда синалади.

3. Don't make a mountain out of a molehill. Пашшадан фил ясама.

Демак, мақоллар таълим-тарбия жиҳатдан катта аҳамиятга эга. У кишиларни огоҳлантиради, маслаҳат беради.

Танбеҳ бериб, танқид қилади, меҳнатни улуғлайди, ҳажвий кулги остига олиб, фош этади. Шунинг учун мақоллар узоқ умрли бўлади. Мақоллар кўп жиҳатдан маталларга ўхшаса ҳам, уларнинг ҳар қайсиси ўзига хос хусусиятга эга. Мақоллар том маъноли бўлиб, уларнинг мазмунида тугал фикр, умумий хулоса бор.

Халқимиз шундай дейди:

Матал –гул, мақол –мева.

1. Saying is flower, proverb is berry. Proverbs have no previous conviction. Мақол юзасидан

баҳс этилмайди.

Матал халқ мақоли билан баъзи ўхшашликларга эга бўлса-да лекин ўзига хос жиҳатлари билан ундан фарқланиб туради.

Маталларнинг пайдо бўлиши нутқда турғун образли ибораларнинг юзага келиши билан боғлиқдир. Маталлар сўзнинг кўп маънолигига таянганлиги учун нутқий фразеологик ибораларга қарама-қарши ҳолда ифодаги ўхшатиш ва қиёслашларни кучайтиради. Шунинг учун ҳам уларда қиёсланувчи элементларнинг тафовути яхши сақланади. Маталлар ҳамма вақт таркиби қандай бўлишидан қатъий назар, грамматик жиҳатдан гапнинг бир бўлаги бўлиб келади. Демак, маталлар жузъий белги англатувчи таъсирчан нутқ безгидир.

Мақолларда эса ҳар бир сўз аниқ ўз ўрнида ишлатилган ва аҳамиятли бўлиб, ўзига хос ритм, оҳанг донишмандлиги мақолларда турмуш ҳодисалари билан боғлиқ бўлган ватанпарварлик, мардлик, қахрамонлик, меҳнатсеварлик, дўстлик илм-хунар, вафодорлик каби идеал ахлоқ намуналари маъқулланиб, нодонлик, кўрслик, эгрилик, ёмонлик, умидсизлик, ёлғон гапириш, ялқовлик, очқўзлик каби ярамас иллатлар қораланади. Бу нарса ўзбек мақолларининг ғоявий тематик жиҳатдан бой ва рангбарнглигини кўрсатади.

1. East or west, home is best. Ўз уйинг, ўлан тўшагинг.
2. Every bird likes its own nest. Булбул чаманни севар, одам ватанни.
3. There is no place like home. Туғилган жойинг кўзингга ўтдек кўринади.
4. Strange land is as step mother. Ватан гадо бўлгунча, кафан гадо бўл.
5. I like no fears for my peaceful home. Ватанинг тинч, сен тинч.
6. Motherland is a gold gradle. Она юртинг, олтин бешигинг.

Ватанпарварлик тарбияси дастлаб оилада, сўнг мактабда ташкил этилади. Бу хис –гуйғулар, ишонч ва эътиқодлар ёшлиқдан пайдо бўлади. Уни амалга оширишда халқ мақолларининг роли беҳисоб. Ўзбек халқида ижобий хислатларни улуғловчи мақол ва маталлар мавжудки, у шарқ маънавият бешиги бўлиб келган.

Халқимиз орасида шундай матал мавжуд. **Ўтмиш ойнасида келажак кўринади.** Бу ҳикмат замирида асл ҳақиқат яна бир бор намоён бўлади. Ватан ўтимиши, унинг орзу-умидлари, қувонч ва изтироблари билан боғлиқдир. Инсонни, она –Ватанни севиш, ардоқлаш, унинг фаровонлиги, гуллаб – яшнаши, тараққиёти учун садоқат билан хизмат қилиш, она диёрнинг ҳар бир қарич ерини, тупроғини, бойликларини, тарбияти ва ҳайвонот дунёсини авайлаб асраш келгуси авлодларга қолдириш, уларни муқаддас, табаррук деб билиш, аجدодлар тарихи, маданияти билан ғурурланиши ҳиссини тарбиялаш, миллий урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар ва удумларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш жуда муҳим. Бу миллий истиқлол, миллий мустақиллик мафқураси учун асос бўлади.

Инсон Ватан сўзини қанча чуқур англаса, шунга уни чуқур тушунади. Ватанни нечоғли севсанг, ўшанга қудратли ва энгилмас бўласан. Ватан ҳақидаги фикрларимизни юқорида келтирилган мақоллар маъно жиҳатдан бойитади.

Better a glorious death than a shameful life Кул бўлиб яшагандан кўра ўлган афзал.

Ватан иборасини доимо, “она” сўзи билан бирга таллафуз этамиз. Чунки Ватан она каби яғонадир. My country is as alone as my mother. Ватанинг онанг каби яғонадир. Онага бўлган ҳурмат ва садоқат ватанга бўлган меҳрни мустаҳкамлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Баркамол авлод –Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.:1998.
2. Каримов И.А. Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик. Тошкент., 1993.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” Қонуни Т., 1997.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш тўғрисида”ги Миллий дастури. Тошкент. 1997.
5. Аракин В.Ф. Очерки по истории английского языка. М., 1955
6. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов М., «Сов. энцикл.».
7. Ахманова О.С. Миказьян Г.Б. Современие синтаксических теории. М.: Изд. МГУ, 1963. Афанасьева Н.А ва бошқалар. Oral speech practice. Proverbs and sayings. М., 1976
8. Абдурахимов И. Ўзбекча –русча афоризмлар луғати. Т., “Ўқитувчи” 1986.
9. Бенович Л.О. Многозначность идиом «ин.яз. в шк» журналы, 1952 №5
10. Бархударов Л.С., Штепинг Д.А. Грамматика английского языка. М., 1958
11. Бегматов Э. Ўзбек тилининг лексик қатламлари Т., 1985.
12. Беллева М.Т. Попова Н.А. Английский язык за пределами Англии, М., 1961.
13. Бўронов Д.Ж. Сравнительная типология английского и тюрских языков М., «высш.шк» 1983.
14. Бўронов Д.Ж. Мўминов А. A practical course in english lexicology. Т.: 1990.

УЎК 808.5

МАВЛОНО РУМИЙ АСАРЛАРИДА КОМИЛ ИНСОН ҒОЯСИ ВА УНИНГ ЎЗБЕК МУМТОЗ ТАСАВВУФИЙ АДАБИЁТИДАГИ ЎРНИ

Д.А. Холматов, ўқитувчи, Фаргона давлат университети, Фаргона

Аннотация. Мазкур мақолада маънавий-ахлоқий тараққиётнинг ғоявий асосларини ўрганишида Ўрта Осиёда вужудга келган тасаввуф таълимоти ва унинг комил инсонни тарбиялашидаги аҳамияти,